

Rizs Bulgáriában – Trendek és Kihívások

Автор(и): проф. д-р Тоня Георгиева, от Аграрния университет в Пловдив

Дата: 07.05.2019 *Брой:* 5/2019

A rizs egyik fő és legértékesebb gabonanövény. Ősidők óta termesztik, ma széles körben elterjedt a trópusi és szubtrópusi országokban, ahol elsődleges élelmiszer-biztonsági jelentőséggel bír. A világ népességének több mint felének ez a fő táplálék-kalóriaforrása, biztosítva a teljes kalóriabevitel 35–80%-át. A növekvő globális népesség megköveteli, hogy a rizstermelés legalább 50%-kal növekedjen a jelenlegi szintje fölé. Az elmúlt 7 évben a világ rizsfogyasztásának növekvő tendenciáját figyelték meg, miközben a globális rizstermelés körülbelül 500 millió tonna szinten maradt. Ennek eredményeként a globális rizskészletek csökkenésének tendenciáját rögzítették. Ennek ellenére a statisztikák szerint a rizs biztosítja a világ élelmiszer-kínálatának 20%-át, míg a búza – 19%-át, a kukorica – 5%-át.

A rizstermelés világ- és Bulgária-tendenciái

Jelenleg a Föld népességének mintegy fele a túléléséhez a rizsre támaszkodik. A növényt 113 országban termesztik, és a globális gabonatermelés 19,62%-át biztosítja. A termelés szempontjából ez a második gabonanövény a kukorica után, és a búzával együtt alapvető élelmiszer a világon (Faostat) – az FAO adatai szerint 745 710 tonna paddy rizst, 713 183 tonna búzát és 1 016 740 tonna kukoricát termelnek.

A rizst az Antarktisz kivételével a világ minden táján termesztik. A legmagasabb egy főre jutó rizselérhetőség Guyana (több mint 800 kg), Kambodzsa (több mint 600 kg), Thaiföld, Mianmar, Laosz és Vietnám (500–600 kg) területén van.

Több mint 3 milliárd ember fogyaszt évente 100 kg-nál több rizst. Ezt a növényt 155,5 millió hektáron termesztik, a terület az elmúlt 30 évben évente 0,39%-kal nőtt. Ugyanakkor a termelés növekedési üteme jelentősen lelassult. A termelés átlagos éves növekedése 3,68% volt 1980–1985 között, 2,28% 1986–1990 között, 0,91% 1991–1995 között és mindössze 0,74% 1996–2000 között (FOASTAT). Több kulcstényező járul hozzá ehhez a helyzethez:

- A nagytermő fajták potenciáljának kimerülése.
- A világ különböző régióiban előnyben részesített minőségi jellemzők változatosak. Például Európában fokozatosan nő a hosszúszemű genotípusok („indica”) iránti preferencia.
- Az emberi egészségre és a környezetre vonatkozó aggodalmak stb.

Bulgáriában ma számos objektív (éghajlat, korlátozott megfelelő talajok) és szubjektív ok (folyamatos átszervezések, átstrukturálások, tulajdonviszonyok változása stb.) miatt az elmúlt két évtizedben ideiglenes visszaeséseket és az azt követő helyreállításokat figyeltek meg a termesztett területen. Az országban betakarított terület, az átlagos hozam és a teljes termelés elemzése azt mutatja, hogy ingadozások vannak jelen, de az átlagos hozamok folyamatosan növekednek. Például 2015-ben a betakarított terület 124 000 dka volt, és a termelés addig közel 2,9-szeresére nőtt – 20 ezer tonnáról 67 ezer tonnára. 2017 végén azonban ismét enyhe visszaesést figyeltek meg, körülbelül 111 000 dkára. Az átlagos hozamok viszonylag stabilak – 448,0 kg/dkáról 2005-ben 545,4 kg/dkára 2015-ben, elérve a 571 kg/dkát 2017-ben. A dinamika főként a fajták biológiai potenciáljától és az év agrometeorológiai viszonyaitól függ.

Bulgáriában az összes bejegyzett öntözéses rizsföld meghaladja a 200 ezer dkát, ami azt jelenti, hogy még mindig van kihasználatlan teljes kapacitás a rizstermelés bővítésére és helyreállítására Bulgáriában.

Történelem és hagyományok a bulgáriai rizstermelésben

A rizstermesztésnek Bulgáriában hosszú hagyományai vannak. Feltételezik, hogy a növényt a Balkán-félszigetre az i.e. 4. században honosították be Nagy Sándor indiai hadjárata során. Árucikként kereskedtek vele, és jól ismert volt a görögök számára, de széles körű termesztése jóval később kezdődött. Egyes kutatók a 14. század végét tekintik a rizstermelés kezdetének Bulgáriában, utalva a török történész, Saadeddinre, I. Murád szultán kortársára (aki 1362–1389 között uralkodott). A törökök rizstermelésben betöltött befolyásáról és fő szerepéről Stranski így nyilatkozik: „Mint ázsiai nép, a törökök a maguk szokásaival és szokásaival érkeztek, ami hatással volt az általuk meghódított földek mezőgazdaságára is. Számos új növényt vezettek be. Ily módon jelent meg Bulgáriában a rizs is. Már a betörésük utáni első években, és miután letelepedtek földjeinken, a törökök intenzíven elkezdték a csatornák építését és a rizsföldek létesítését Dél-Bulgáriában, különösen Plovdiv és Pazardzsis régióiban, és ez még az egész ország meghódítása előtt”.

A felszabadulás után a rizstermelés Bulgáriában tovább fejlődött, bár számos nehézséggel. A rizst a legmegfelelőbb és természetesen kiegyenlített területeken vetették a Marica, Topolnica, Sztrjama, Csaja és mások folyóvölgyeiben. A rizstermelés Dél-Bulgária számára történelmi jelentőségét bizonyítják olyan falvak és helyszínek nevei, mint Plovdiv régió Orizare faluja, Aszenovgrad régió Csaltika helyszíne, Pazardzsis régió Divi tirove és Tirovete helyszínei és mások.

A felszabadulás után (1885–1888), a malária terjedése miatti ideiglenes területkorlátozások ellenére a rizs körülbelül 33 000 dkát ért el. Bulgáriában a maximális területet 1953-ban rögzítették – 179 ezer dka, amikor a rizst Észak-Bulgáriában is sikeresen termesztették. Ezzel kapcsolatban egyes politikusok kijelentették: „A rizstermesztés Észak-Bulgáriába való előretörésének kérdése sikeresen és véglegesen megoldódott”.

Ismeretes, hogy országunk a rizstermesztés számára kedvező zóna északi határán fekszik. Emiatt nagyon hamar (1960) felhagytak Észak-Bulgária kevésbé megfelelő régióival, és a termelés főként Plovdiv és Pazardzsis régiókban, kisebb mértékben pedig Sztara Zagora és Jambol régiókban koncentrált.

Az átlagos hozamok, és ennek megfelelően a termelés jelentősen nőtt – 350–370 kg/dkáról 1960–1970-ben 520 kg/dkára 2000–2010-ben és 571 kg/dkára 2017-ben.

Táplálkozási érték és szemminőség

A rizs generációk óta jól elfogadott élelmiszer Bulgáriában. A bolgár konyhában főtt ételként érzékelik, a hasonló fogyasztói jellemzőkkel rendelkező tésztafélék mellett – cénametét, kuszkusz, makaróni és mások. Más gabonanövényekhez képest a rizs számos előnnyel rendelkezik. Nagyon tápláló, könnyen emészthető és az emberi szervezet könnyen asszimilálja. Továbbá kiváló diétás étel, ami elengedhetetlenné teszi kisgyermek és emésztőrendszeri és egyéb betegségektől szenvedő betegek számára. Ennek a növénynek a búzával szembeni fontos előnye, hogy a fajták nagy része gluténmentes, ezért sok gluténmentes élelmiszer receptúrában szerepel.

A szemminőség meghatározó tényező a modern mezőgazdaságban. Nem mindig könnyű egyértelműen meghatározni, különösen a rizs esetében, mivel nagymértékben függ a fogyasztói ízlési preferenciáktól és a szem végső rendeltetési felhasználásától.

A fehérje- és keményítőtartalom a két domináns tényező, amely meghatározza a szemminőséget. A rizs fontos fehérjeforrás, biztosítva egyes országokban a teljes fehérjebevitel több mint 50%-át. A variációjáért felelős tényezők közül sok a termesztési feltételekkel (napfény és hőmérséklet a szemképzés során), valamint a termesztési technológiával (növényállomány sűrűsége, nitrogénműtrágya adagolása és időzítése, öntözési rendszer és gyomirtás) áll kapcsolatban. Negatív korreláció van a fehérjetartalom és a rizs hozama között, de a korreláció általában gyenge, és inkább a termesztési feltételek határozzák meg.

A fehérje biológiai értékének meghatározásában nagy jelentősége van az aminosavak tartalmának és arányának. Számos tanulmány azt mutatja, hogy az aminosavak és a fehérje tartalma a rizsszemben függ a kijuttatott műtrágya típusától és adagjától, valamint a fajta biológiai jellemzőitől.

A rizs a szénhidrátok és fehérjék fontos forrása mellett mikroelemeket is biztosít, amelyek hiánya gyakran számos egészségügyi probléma gyökere. Legalább 49 táplálkozási elemre van szükség meghatározott mennyiségben az emberi anyagcsere-igények kielégítéséhez. Még csak egyikük hiánya is kedvezőtlen eltérésekhez vezet, különböző betegségeket, gyermekfe